

СЕКЦІЯ 10
СТАТИСТИКА

УДК 311.631.025.4.02:001.8

Кобилінська Т.В.
кандидат економічних наук,
Головне управління статистики у Житомирській області

**НАУКОВЕ СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
АГРАРНОЇ СФЕРИ ЯК СУБ'ЄКТА БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ВПЛИВУ
НА ОТОЧУЮЧЕ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ****THE SCIENTIFIC STATISTICAL STUDY FUNCTIONING
OF THE AGRICULTURAL SPHERE AS SUBJECTS OF DIRECT IMPACT
ON THE ENVIRONMENT****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто методологічні основи формування статистики сільськогосподарських господарств (сільськогосподарських підприємств та господарств населення). На основі статистичних даних здійснено аналіз їх сільськогосподарської діяльності, а також внесок у сільськогосподарське виробництво країни. Наведено екологічні наслідки їхньої господарської діяльності та негативний вплив на оточуюче природне середовище.

Ключові слова: статистика сільського господарства, аграрні підприємства, домогосподарства, статистична сукупність, екологічна діяльність, статистичні спостереження.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены методологические основы формирования статистики сельскохозяйственных хозяйств (сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения). На основе статистических данных проведены анализ их сельскохозяйственной деятельности, а также вклад в сельскохозяйственное производство страны. Приведены экологические последствия их хозяйственной деятельности и негативное влияние на окружающую природную среду.

Ключевые слова: статистика сельского хозяйства, аграрные предприятия, домохозяйства, статистическая совокупность, экологическая деятельность, статистические наблюдения.

ANNOTATION

The article considers methodological bases of statistical farms (agricultural enterprises and farms). Based on statistical analyzes of agricultural activities and contribution to the agricultural production of the country. An environmental consequences of their economic activities negative impact on the environment.

Keywords: statistics of agriculture, farms, households, statistical collection, environmental activities, statistical observation.

Постановка проблеми. Проведення реформування в сільському господарстві зумовлює необхідність реорганізації методологічних та організаційних складників аграрної статистики. Особливостями статистичного обліку в сільському господарстві є те, що він ведеться передусім за функціональною ознакою, а також за територіальним принципом, тобто за місцем знаходження сільськогосподарських ресурсів (землі, поголів'я), а не за місцем реєстрації господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній практиці немає єдиного усталеного

підходу до оцінки результатів сільськогосподарського виробництва. У своїх роботах науковці окреслюють певні аспекти цієї проблематики в межах окремих навчальних дисциплін або наукових інтересів. У розробку методологічних та організаційно-практичних аспектів розвитку і формування елементів сільськогосподарської статистики зробили внесок: С.С. Герасименко, А.В. Головач, В.І. Єлейко, А.М. Єріна, Г.Д. Кулагіна, Р.М. Моторин, О.Г. Осауленко, Н.О. Парфенцева та ін. Разом із тим ще не знайшли всебічного висвітлення сучасні проблеми оцінки стану й аналізу сільськогосподарської галузі, ролі та значення аграрної статистики під час формування державної політики, прийняття і реалізації науково обґрунтованих та зважених управлінських рішень у аграрній сфері, адже, як відомо, науково-технічна революція надто ускладнила взаємовідносини сільськогосподарського виробництва з навколишнім природним середовищем, зумовлені передусім загостренням екологічних проблем. Їх, як свідчить аналіз наукових джерел, спричинило прогресуюче забруднення атмосфери, неконтрольоване використання мінеральних добрив, земельних ресурсів та виснаження майже всіх видів природних ресурсів [1; 2].

Мета статті полягає в аналізі формування статистики сільськогосподарських підприємств та домогосподарств населення, екологічних наслідків їх господарської діяльності та внеску в аграрну галузь країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистика сільськогосподарських господарств вивчає широке коло питань, пов'язаних з економічними умовами та результатами діяльності та структурою підприємств у галузі сільського господарства. Зокрема, це питання ефективності сільськогосподарської діяльності, забезпеченості матеріально-технічними ресурсами, цін на основні фактори виробництва, а також питання надходження й використання сіль-

ськогосподарської продукції на підприємствах, державної підтримки сільськогосподарського виробництва.

Органами державної статистики України проводиться 22 види статистичних спостережень у галузі сільського господарства, в яких висвітлюються майже всі аспекти розвитку аграрної галузі, зокрема щодо рослинництва та тваринництва [3 с. 61].

Крім того, за наявності великої кількості різних за розміром, правовим статусом і організацією, господарською спрямованістю і ступенем інтеграції учасників діяльності ведеться галузевий реєстр статистичних одиниць. Завдяки йому є можливість максимально врахувати учасників, вивчити і зробити сукупності потенційних респондентів більш адекватними та керованими, а також контролювати звітне навантаження та відсоток охоплення державними статистичними спостереженнями явищ, які відбуваються в процесі здійснення економічної діяльності суб'єктів.

Формуються сукупності державних статистичних спостережень у галузі сільського господарства переважно з великих та середніх підприємств, при цьому мікропідприємства та домогосподарства обстежуються вибірково.

Враховуючи це, можна виділити дві базові категорії аграрних товаровиробників і, відповідно, два джерела статистичної інформації:

1) юридичні особи – сільськогосподарські підприємства (включаючи селянські (фермерські) господарства);

2) фізичні особи – господарства населення.

Сільськогосподарське підприємство – статистична одиниця, що здійснює виробництво продукції і послуг сільського господарства, є самостійною в прийнятті рішень щодо використання для цього своїх засобів і найбільш незалежною з огляду на фінансові й виробничі функції. З точки зору правового статусу сільськогосподарське підприємство є, як правило, юридичною особою або відокремленим підрозділом юридичної особи. Поняття сільськогоспо-

Таблиця 1

Виробництво сільськогосподарської продукції за основними групами виробників у 2015 р.

	Сільськогосподарська продукція		У тому числі продукція рослинництва		У тому числі продукція тваринництва	
	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку
Усі категорії господарств	239467,3	100,0	168439,0	100,0	71028,3	100,0
Сільськогосподарські підприємства	131918,6	55,1	99584,7	59,1	32333,9	45,5
З них фермерські господарства	18909,3	7,9	17565,4	10,4	1343,9	1,9
Господарства населення	107548,7	44,9	68854,3	40,9	38694,4	54,5

Джерело: побудовано за даними [4; 5]

Таблиця 2

Індекси виробництва валової продукції сільського господарства, %

Роки	Усі категорії господарств			У тому числі					
	валова продукція	із неї		валова продукція	із неї		валова продукція	із неї	
		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва		рослинництва	тваринництва
1990 р. = 100%									
2010	69,1	86,6	50,6	47,7	57,7	33,3	119,2	207,7	75,5
2011	83,0	113,2	51,3	61,5	79,7	35,4	133,4	253,4	74,1
2012	79,8	104,7	53,5	57,8	71,6	38,0	131,2	243,6	75,7
2013	90,7	123,6	56,0	70,3	90,1	41,6	138,5	264,0	76,6
2014	92,6	127,6	55,8	73,1	93,9	43,1	138,4	269,0	74,0
2015	88,2	121,0	53,7	69,3	88,6	41,5	132,5	256,6	71,2
До попереднього року									
2010	98,6	95,9	103,6	97,7	93,7	109,2	99,4	98,7	100,4
2011	120,2	130,7	101,3	129,0	138,1	106,2	111,9	122,0	98,2
2012	96,1	92,6	104,3	94,0	89,8	107,5	98,4	96,2	102,1
2013	113,6	118,0	104,6	121,5	125,9	109,4	105,5	108,3	101,1
2014	102,2	103,2	99,7	104,0	104,2	103,5	99,9	101,9	96,6
2015	95,2	94,8	96,3	94,9	94,4	96,4	95,7	95,4	96,3

Джерело: побудовано за даними [8, с. 6]

дарських підприємств включає також і фермерські господарства [4; 5].

Господарства населення (домогосподарства) – це домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як із метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників належать також особисті селянські господарства та фізичні особи – підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства.

В Україні сільськогосподарську продукцію виробляють більше 45 тис. сільськогосподарських підприємств, із них більше 32 тис. – фермерські господарства. Сільськогосподарські підприємства мають 83% сільгоспугідь, 42–67% поголів'я основних видів худоби. Ними виробляється 55,1% валової продукції сільського господарства (табл. 1). Населення має 15% сільгоспугідь, 33–58% поголів'я худоби. Ним виробляється 44,9% валової продукції сільського господарства [4; 5].

Для цілей статистики сільськогосподарських підприємств підприємства розподілені за розміром на дві групи: великі й середні сільськогосподарські підприємства та малі сільськогосподарські підприємства (мікропідприємства).

Великим і середнім сільськогосподарськими підприємствами є підприємства, розмір яких дорівнює або перевищує порогові значення хоча б за одним із таких статистичних критеріїв: площа сільськогосподарських угідь – 200 га; чисельність великої рогатої худоби – 50 голів; чисельність свиней – 50 голів; чисельність овець або кіз – 50 голів; чисельність птиці – 500 голів; кількість працюючих у сільському господарстві – 20 осіб; обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства – 150 тис. грн. Відповідно, підприємство, розмір якого менше зазначених порогових величин, є малим сільськогосподарським підприємством або мікропідприємством. Критерії та порогові значення фермерських господарств [5 с. 7] визначено на підставі дослідження багаторічних рядів розподілу величин за основними ресурсними і результативними

характеристиками сільськогосподарської діяльності підприємств з урахуванням вимог щодо репрезентативності обсягів валової продукції сільського господарства по категорії сільськогосподарських підприємств на рівні України не менше 90%, а також особливостей бухгалтерського обліку для малих підприємств і фермерських господарств та оптимізації звітного навантаження на респондента. За розрахунками, у 2015 р. у сільському господарстві отримано 4,8% скорочення загального обсягу продукції сільського господарства. Загальні обсяги продукції скоротились як у сільськогосподарських підприємствах (на 5,1%), так і в господарствах населення (на 4,3%) (табл. 2) [6; 7 с. 41–43].

За розрахунками, у 2015 р. загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) становив 239,5 млрд. грн., у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 131,9 млрд. грн., господарствах населення – 107,5 млрд. грн. Порівняно з 2014 р. у сільському господарстві отримано 4,8% скорочення загального обсягу продукції сільського господарства. У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,3% від загального обсягу виробництва) традиційно належить продукції рослин-

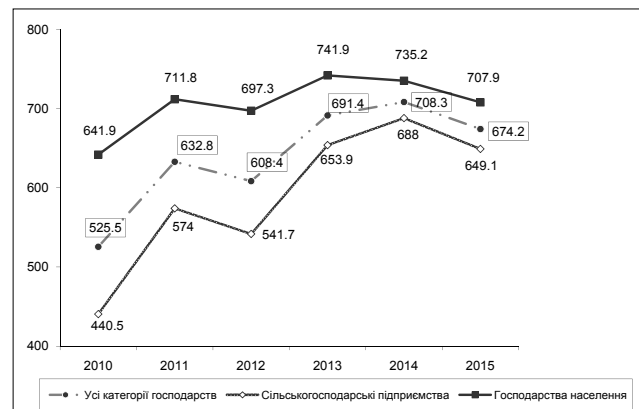

Рис. 1. Валова продукція сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (тис. грн.)

Джерело: побудовано за даними [8, с. 8]

Таблиця 3

Частка основних категорій господарств у виробництві валової продукції сільського господарства, %

Роки	Валова продукція			Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	усі категорії господарств	у тому числі		усі категорії господарств	у тому числі		усі категорії господарств	у тому числі	
		с.-г. підприємства	господарства населення		с.-г. підприємства	господарства населення		с.-г. підприємства	господарства населення
2010	100,0	48,4	51,6	100,0	53,8	46,2	100,0	38,7	61,3
2011	100,0	52,0	48,0	100,0	56,8	43,2	100,0	40,6	59,4
2012	100,0	50,8	49,2	100,0	55,2	44,8	100,0	41,9	58,1
2013	100,0	54,3	45,7	100,0	58,8	41,2	100,0	43,8	56,2
2014	100,0	55,3	44,7	100,0	59,4	40,6	100,0	45,5	54,5
2015	100,0	55,1	44,9	100,0	59,1	40,9	100,0	45,5	54,5

Джерело: побудовано за даними [8, с. 7]

ництва. У сільськогосподарських підприємствах її частка становить 75,5%, у господарствах населення – 64,0%. Загалом у 2015 р. вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010 р.) на 168,4 млрд. грн., у т. ч. аграрними підприємствами – на 99,6 млрд. грн., господарствами населення – на 68,8 млрд. грн. Частка обсягів виробництва продукції рослинництва в 2015 р. сягнула 70,2%, а продукції тваринництва – 29,8%. Частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки становила 14,0%. Вироблений обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах становив 370,8 млрд. грн., що на 20,35% більше, ніж у 2013 р. (308,1 млрд. грн.) [7–10].

У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь найбільше вироблено продукції у господарствах населення – 707,9 тис. грн. (рис. 1). У сучасних умовах господарювання сільськогосподарські товаровиробники орієнтуються на виробництво продукції рослинництва як на більш рентабельну галузь. Частка аграрних підприємств становила 59,1% загального обсягу продукції рослинництва (табл. 3) [6; 7].

Сфера впливу сільського господарства на навколишнє середовище – це передусім вплив на земельні та водні ресурси, тобто на ґрунти та водні ємності, незалежно які – природні чи штучні, проточні чи непроточні. Деградація ґрунту – це процес, що призводить до втрати ґрунтом родючості. Останнім часом унаслідок широкомасштабної інтенсифікації сільського господарства площі земель, схильних до різних видів деградації, значно збільшилися. Факторами погіршення якості земель, отже, й їх деградації, є перезволоження, заболочення, процеси засолення, підкислення, дефляція, водна ерозія й осолонцювання. Водна ерозія та дефляція спричиняють збільшення крутизни схилів і посилюють їх нестійкість, замулення заплав і водотоків, забруднення поверхневих і підземних вод. Підкислення або засолення ґрунтів спричиняє підкислення або засолення водойм, негативну трансформацію в їх складі гідробіонтів і зменшення рибопродуктивності.

Висновки. Сільськогосподарське виробництво разом із підприємствами промисловості безпосередньо впливає на стан довкілля та, відповідно, здоров'я та тривалість життя людей. Існує прямий взаємозв'язок між природним приростом населення й коефіцієнтом смертності, з одного боку, та рівнем сільськогосподарського освоєння територій, розораністю угідь, внесенням мінеральних добрив, використанням пестицидів, рівнем кормової бази та методами утримання поголів'я худоби та птиці, викидами забруднюючих речовин – з іншого.

Слід зазначити, що сучасна система землеробства не повною мірою відповідає новим екологічно-технологічним вимогам, оскільки потреба рослин в елементах живлення не досягнена співвідношенням мінеральних добрив, а саме застосовуються безконтрольні засоби хімізації, високі дози мінеральних добрив і пестицидів, переважно вносяться азотні добрива. Поряд із цим, сучасне землеробство в переважній більшості змушене проводитись на дрібноконтурних земельних ділянках що спричинило порушення сівозмін, недотримання технології вирощування сільськогосподарських культур та, відповідно, погіршило догляд за кормовими угіддями.

Враховуючи вищевикладене, з метою зупинення деградації ґрунтів та, відповідно, їх відтворення, підвищення економічної ефективності, забезпечення належного стану навколишнього середовища в цілому є нагальна потреба у здійсненні повного комплексу заходів щодо екологізації сільського господарства, обов'язковою умовою чого є еволюційний перехід до прогресивної системи біосферо-захисного землекористування, тваринництва, сфер зберігання та переробки одержаної сільськогосподарської продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Быстряков И.К. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил (Теоретические и методологические аспекты) / И.К. Быстряков ; под ред. С.И. Дорогунцова. – К. : Международ. фин. агентство, 1997. – 255 с.
2. Капица С.П. Модель роста населения Земли / С.П. Капица // Успехи физических наук. – 1995. – Т. 26. – № 3. – С. 111–128.
3. Статистика сільського господарства України з урахуванням рекомендацій статистичної комісії ООН : [монографія] / В.В. Скальський . – Хмельницький : ХНУ, 2015. – 138 с.
4. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
5. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств, затверджені Наказом Державного комітету статистики 09.11.2011 № 289 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/289/metod.pdf.
6. Сільське господарство України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
7. Сільське господарство України у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
8. Валова продукція сільського господарства України за 2015 рік : стат. бюл. / За ред. О.М. Прокопенка ; Держстат України. – К. : Інформ.-аналіт. Агентство, 2015. – 21 с.
9. Про соціально-економічне становище в Україні у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
10. Статистичний щорічник України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.